กระบวนการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทย: ประวัติศาสตร์ทวนกระแส*

(Thailand and the Second World War Involving Process: A Revisionist History)

บุญพิสิฐ ศรีหงส์**
(Boonpisit Srihong)

Received: *January 31, 2024*
Revised: *June 2, 2024*
Accepted: *August 2, 2024*

บทความวิจัย

-

วิชาการ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์เรื่อง ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2480 - 2490: ประวัติศาสตร์ทวนกระแส โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา อนึ่ง แม้ช่วงระยะเวลาของการศึกษาจะคาบเกี่ยวกับการเรียกชื่อทั้ง “ประเทศสยาม” และ “ประเทศไทย” แต่ผู้วิจัยขอเลือกใช้ “ประเทศไทย” เพื่อความสอดคล้องต้องกันของเนื้อหาตลอดทั้งบทความ.

** นิสิตปริญญาเอก ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Ph.D. Candidate in History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University).

บทคัดย่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์ประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นหัวข้อที่สนใจศึกษาวิเคราะห์กันมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 จนถึงปัจจุบัน แบ่งการอธิบายได้เป็นสองแนวทางหลัก แนวทางแรกคือ ไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นในทวีปยุโรปเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 แนวทางที่สองคือ ไทยข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อกองทหารญี่ปุ่นก่อสงครามมหาเอเชียบูรพาเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 และมักวิเคราะห์อธิบายเฉพาะมิติบทบาทของตัวบุคคล คือ หลวงพิบูลสงครามกับพฤติการณ์ส่งเสริมลัทธิชาตินิยมและสนับสนุนประเทศญี่ปุ่น คำอธิบายทั้งสองแนวทางนี้ได้รับการอ้างอิงทางวิชาการสืบต่อมา กระทั่งมีลักษณะเป็นคำอธิบายกระแสหลัก

บทความนี้นำเสนอการทบทวนการอธิบายกระแสหลักดังกล่าว โดยขยายกรอบเวลาย้อนไปศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2470 โดยนำหลักฐานชั้นต้นที่ค้นพบใหม่จากแหล่งข้อมูลประเภทจดหมายเหตุ เอกสารส่วนบุคคล และสิ่งพิมพ์ร่วมสมัย รวมทั้งหลักฐานชั้นต้นอื่น ๆ ที่เกี่ยวโยงถึง แต่ยังไม่เคยนำมาใช้วิเคราะห์อธิบายร่วมกันเพื่อชี้ให้เห็นว่า การเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทยมีกระบวนการที่เป็นระบบ มีพัฒนาการ มีความต่อเนื่อง และเกิดขึ้นก่อนจะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรป โดยแบ่งการอธิบายเป็น 3 ประเด็นดังนี้ 1. การรับรู้ภาวะสงคราม 2. การคาดการณ์ถึงสงครามที่อาจเกิดขึ้นอีก ทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ซึ่งนำมาสู่ 3. กระบวนการเตรียมรับมือสงคราม ซึ่งมีหลักฐานนำมาวิเคราะห์ได้ 6 เรื่อง ได้แก่ (1) การเตรียมป้องกันประเทศทางกระทรวงการต่างประเทศ (2) การบริจาคเงินบำรุงราชการทหาร (3) โครงการบำรุงกำลังทางเรือ พ.ศ. 2477 (4) กิจการยุวชนทหาร (5) การป้องกันภัยทางอากาศ (6) การสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงเพื่อเตรียมการป้องกันประเทศ

คำสำคัญ: สงครามโลกครั้งที่ 2, ประเทศไทย, กระบวนการเข้าสู่สงคราม, ประวัติศาสตร์ทวนกระแส

ABSTRACT

The history of Thailand and her participation in the Second World War has been a subject of academic studies from 1947 until the present day. Conventional analyses of the many decades of such studies comprise two main approaches. First, Thailand's entered into the Second World War as soon as it began in Europe on 1 September 1939. Second, Thailand entered into the Second World War when Japan started the Great East Asia War on 8 December 1941. Preferring to concentrate solely on Field Marshal Luang Pibulsongkram (Thailand's 3rd Prime Minister from 16 December 1938 to 1 August 1944) and his cult of nationalism and his steadfast support of Japan, these studies have been repeatedly cited and became the mainstream history of Thailand and the Second World War period.

This article critically reviews such mainstream approaches by expanding the timeframe, looking at past events and new evidence that date from 1927 and its decade, including archival sources, personal documents, contemporary publications, and other primary sources of the wartime period. The examination of these recently available materials reveals that Thailand's entry into the Second World War was a systematic, evolving, and continuous process that predated the outbreak of the Second World War in Europe. These new interpretations expound 3 key issues: 1. the awareness of the circumstances of the War; 2. the prognosis of another possible war by both the government and the public sectors that leads to 3. The process of preparing for war, whose material evidence allows for an analysis of the following 6 elements: (1) the national defense

preparation of the Ministry of Foreign Affairs; (2) the charity donations into the military funds; (3) the Navy Enhancement Act of 1934; (4) the activities of the Military Youth Force; (5) the inception of Thailand's air defense; and (6) the establishment of radio broadcasting as a defense apparatus.

Keywords: The Second World War, Thailand, Involving process, Revisionist History

บทนำ

หากถามว่าประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มต้นเรื่องกันตั้งแต่เมื่อใด การศึกษาเรื่องนี้มีมาตลอดตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 จนถึงปัจจุบัน รวมแล้วมีจำนวนไม่น้อย แต่ช่วงเวลาเฟื่องฟูที่สุดของการศึกษาคือทศวรรษที่ 2520 ถึงทศวรรษที่ 2530 มีวิทยานิพนธ์และงานวิจัยสำคัญเกือบ 10 ชิ้นที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และกลายเป็นงานที่มีอิทธิพลต่อกรอบคิดของการศึกษาในเวลาต่อมา ประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยตั้งคำถามคือ กรอบเวลาที่งานวิชาการเหล่านี้ ซึ่งต่อมาดูจะกลายเป็นกระแสหลักในการอธิบายเรื่องไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ถูกตั้งไว้ 2 แบบ แบบแรกคือ พ.ศ. 2482 - 2488 ซึ่งมองจุดเริ่มว่าไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรปในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 แบบที่สอง คือ พ.ศ. 2484 - 2488 กำหนดจุดเริ่มเมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484

กรอบเวลาเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามียังผลต่อการวิเคราะห์อธิบายประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทยว่าเกิดขึ้นโดยประเทศเยอรมนีเป็นผู้ไฟจุดสงครามในทวีปยุโรป และประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้ก่อสงครามในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก รวมถึงมีฐานการวิเคราะห์ที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับบทบาทและเจตจำนงของหลวงพิบูลสงครามที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงเวลานั้นเป็นสำคัญ

ผลของการให้น้ำหนักวิเคราะห์เพียงในกรอบเวลาดังกล่าว จึงไม่ปรากฏการศึกษาเหตุการณ์อื่น ๆ ก่อนหน้าเวลานั้นอย่างโดดเด่นและเพียงพอที่จะเข้าใจความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงอันมีผลต่อการกำหนดนโยบายสงครามของประเทศไทย รวมทั้ง ไม่ปรากฏเรื่องราวของรัฐบาลและสังคมไทยว่าได้ร่วมดำเนินการเตรียมรับมือกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่คาดการณ์ว่าจะลุกลามเข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างมีกระบวนการ และมีความต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานาน ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2482 แล้ว

เหตุการณ์สำคัญที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นกระบวนการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทย นั่นคือ สิ่งที่ปรากฏในบันทึกรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรีวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2476 (1934) สมัยรัฐบาลพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีได้แจ้งให้คณะรัฐมนตรีรับทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดการสู้รบระหว่างกองทหารจีนและกองทหารญี่ปุ่นในพื้นที่แมนจูเรีย ประเทศจีน โดย

นายกรัฐมนตรีได้ชี้แจงถึงความวิตกกังวลว่าเหตุการณ์ทางภูมิภาคตะวันออกไกลดังนี้อาจเกิดเป็นสงครามขึ้นได้ อีกทั้งนายกรัฐมนตรียังแจ้งด้วยว่าควรหาลู่ทางเตรียมตัวรับมือกับสถานการณ์ไว้

หลังจากการประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งนั้นจึงมีการริเริ่มกระบวนการเตรียมตัวรับมือกับสถานการณ์สงครามโดยกระทรวงต่าง ๆ และมีการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวด้วยการสงครามนานาชาติที่เกี่ยวพันกับประเทศไทยเรื่อยมา การประชุมปรึกษาหารือครั้งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนบ่งชี้ว่ารัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยนายกรัฐมนตรีพระยาพหลพลพยุหเสนานั้น ล้วนรับทราบและจัดให้มีการศึกษาสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 รวมทั้งผลที่จะเกิดขึ้นต่อประเทศไทยตั้งแต่ยังไม่เกิดสงครามในรูปแบบที่มีการปะทะกันด้วยกำลังทหารในระดับนานาชาติ รวมทั้งเตรียมการหลายอย่างที่สามารถปฏิบัติเมื่อเกิดเหตุการณ์ได้ทันที ทั้งหมดเกิดขึ้นก่อนรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม

บทความนี้ ผู้วิจัยจึงขอเสนอการทบทวนกระแสหลักของการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ในแง่ที่ว่าการขยายกรอบเวลาไปศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ก่อนหน้า พ.ศ. 2482 ในชั้นนี้คือศึกษาย้อนไปถึงทศวรรษที่ 2470 ผ่านหลักฐานชั้นต้นที่ค้นพบใหม่หรือหลักฐานชั้นต้นอื่น ๆ ที่ยังไม่เคยนำมาใช้วิเคราะห์ในแง่มุมนี้มาก่อน ก็จะทำให้พบเห็นแง่มุมเพื่อวิเคราะห์ในแง่มุมใหม่ที่ช่วยให้เข้าใจเรื่องราวการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทยว่าเป็นเรื่องที่มีกระบวนการที่เป็นระบบ มีพัฒนาการ มีความต่อเนื่องในการรับมือสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งภาครัฐบาลและภาคประชาชนของประเทศไทย

คำถามวิจัย

จากการอธิบายกระแสหลักที่มองประวัติศาสตร์ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 อยู่กับหมุดเวลาที่ตายตัวทั้งสองแบบ ทำให้เกิดคำถามว่า หากขยายกรอบเวลาเพื่อเปิดกว้างมุมมองการวิเคราะห์ รวมถึงให้ความหมายของคำว่า “สงคราม” ในมิติที่มากกว่าการสู้รบโดยกำลังทหาร ก็จะเห็นจุดที่ตั้งคำถามต่อว่า แท้จริงแล้วการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นกระบวนการที่มีการก่อร่าง พัฒนาต่อเนื่องเรื่อยมาใช่หรือไม่ และกระบวนการนั้นมีอะไรบ้าง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดังที่กล่าวมาแล้ว ช่วงเวลาที่มีการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างเข้มข้น คือทศวรรษที่ 2520 ถึงทศวรรษที่ 2530 นั้น ผู้วิจัยได้ทบทวนและเลือกที่สำคัญมาวิเคราะห์ในบทความนี้ โดยงานศึกษาชุดแรกที่ใช้กรอบเวลา พ.ศ. 2482 - 2488 มี 4 เรื่อง ได้แก่ งานศึกษาของ อุบล จิระสวัสดิ์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการอธิบายว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรปมีผลต่อสงครามโลกในประเทศไทย และให้ความสนใจพฤติกรรมของนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม นำมาร่วมวิเคราะห์ด้วย (Chirasawadi 1974: 37 - 39) ต่อมาคือ สดใส ขันติวรพงศ์ ได้อธิบายเสริมว่า เหตุการณ์พิพาทอินโดจีนและการเข้าร่วมรบของไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องกันและเป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรปด้วย (Khantiworaphongse 1977: 91 - 92) จากนั้นงานของ ธานี สุขเกษม คงอธิบายในแนวทางเดียวกันนี้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นเนื่องจากเกิดสงครามขึ้นทางด้านยุโรป (Sukkasem 1979: ก - ข) อย่างไรก็ดีงานวิจัยที่อธิบายในแนวทางนี้ได้ทิ้งระยะห่างไปหลายสิบปี จนกระทั่ง กอบเกื้อ สุวรรณทัต - เพียร อธิบายเสริมว่าความหวาดระแวงระหว่างอังกฤษและญี่ปุ่นภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในยุโรปแล้วเป็นต้นเหตุของปัญหาความอยู่รอดและเอกราชของชาติไทย รวมทั้งขยายพฤติการณ์ของนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงครามให้ชัดเจนยิ่งขึ้น (Suwannathat - Pian 1989: 17 - 18)

กับงานศึกษาชุดต่อมาที่ใช้กรอบเวลา พ.ศ. 2484 - 2488 อธิบายว่าการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทยเกิดขึ้นเนื่องจากการสงครามของญี่ปุ่น ผู้วิจัยนำมาทำทวน 4 เรื่อง ได้แก่ งานศึกษาของ ดรุณี บุญภิบาล ที่อธิบายว่า นโยบายความเป็นกลางของไทยล้มเหลวลงเพราะญี่ปุ่นเปิดฉากสงครามขึ้นเสียก่อน ทำให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าร่วมกับญี่ปุ่นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (Boonphibal 1977: 23 - 58) ต่อมา เทียมจันทร์ อ่ำแหวว อธิบายเสริมแนวทางนี้ว่า ภาวะความตึงเครียดอันเป็นสาเหตุการสู้รบอย่างรุนแรงของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในยุโรป เกิดจากการทำสัญญาไตรภาคีระหว่างเยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น และเป็นผลให้ญี่ปุ่นฉวยโอกาสขยายอิทธิพลของตนเข้าแทนที่อังกฤษและฝรั่งเศสทางเอเชีย (Amweo 1978: 219 - 220) และแถมสุข นุ่มนนท์ อธิบายเพิ่มว่า ลัทธิชาตินิยม ความเป็นเผด็จการและความฝักใฝ่

กับฝ่ายญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นภาวะก่อนและในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศไทย (Numnonda 1977: 18 - 23)

คำอธิบายแนวทางหลังนี้ทิ้งช่วงไประยะหนึ่งเช่นกันจนกระทั่ง สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ อธิบายถึงอิทธิพลของลัทธิเผด็จการที่แพร่หลายในยุโรปและความสำเร็จด้วยการใช้ลัทธินี้ของญี่ปุ่น ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามดำเนินนโยบายโดยใช้ลัทธิชาตินิยม “เชื่อผู้นำ” เป็นเครื่องมือสำคัญตั้งแต่ พ.ศ. 2481 อันเป็นพฤติการณ์แวดล้อมให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม นำประเทศไทยเข้าสู่สงคราม (Ngamkhachonkunkit 1992: 119 - 130, 141)

นับแต่นั้นเป็นต้นมา ในงานวิชาการในชั้นหลังในระยะเวลาร่วมสมัยในช่วง 20 ปีนี้ คำอธิบายยังคงให้ความสำคัญกับระยะที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นแล้ว ทั้งยังมุ่งวิเคราะห์บทบาทในการสงครามของหลวงพิบูลสงคราม หากแต่ชี้ให้เห็นว่าหลวงพิบูลสงครามมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอย่างอื่น เช่น เออิจิ มูราชิมา อธิบายในเรื่องความต้องการส่งกำลังทหารไปยังรัฐฉานกับการประกาศสงครามต่อประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเป็นเพราะหลวงพิบูลสงครามมีวัตถุประสงค์ของตนเป็นเอกเทศอยู่ก่อนมิได้เกิดขึ้นโดยร่วมปรึกษาหารือกับฝ่ายญี่ปุ่นอย่างเป็นเอกฉันท์ (Murashima 2006: 1055 - 1058) และพีระ เจริญวัฒนนุกูล อธิบายกรณีไทยรบกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2483 ว่าเป็นด้วยความกังวลต่อสถานภาพของประเทศเป็นสาเหตุให้หลวงพิบูลสงครามต่อสู้ดิ้นรนให้ชาติของตนเป็นที่ยอมรับในสายตาของประชาคมโลก การแสดงท่าทีแข็งกร้าวในความสัมพันธ์กับประเทศฝรั่งเศสมิได้เป็นเพราะความประสงค์จะทำสงคราม (Charoenvattananukul 2021: 260 - 277, 287)

ระเบียบวิธีวิจัย และขอบเขตการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ใช้คือ การรวบรวมหลักฐานเหตุการณ์ต่าง ๆ ในระยะเวลาหนึ่งมาอธิบาย สมมุติฐานและคำถามวิจัยที่ตั้งไว้ โดยในที่นี้จะมุ่งเน้นเอกสารชั้นต้น (ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่สำนักงานคณะเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และทางเอกสารที่มีคุณค่าทางจดหมายเหตุอื่น ๆ เช่น ข่าว หนังสือพิมพ์ และบทความจากสิ่งพิมพ์ร่วมสมัย) เท่าที่ปัจจุบันจะเข้าถึงได้ หรือมีการเผยแพร่แล้ว มากที่สุดเท่าที่จะค้นพบได้ แต่ไม่อาจสรุปว่าเป็นหลักฐานเหตุการณ์ที่

เกี่ยวข้องทั้งหมด

ขอบเขตการวิจัยในแง่ระยะเวลา การศึกษาเรื่องไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เท่าที่ผ่านมา มักวางกรอบเวลาที่ พ.ศ. 2482 - 2488 (จุดเริ่มที่การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในยุโรป) หรือ พ.ศ. 2484 - 2488 (จุดเริ่มที่สงครามมหาเอเชียบูรพา) ในงานชิ้นนี้ได้ขยายกรอบเวลาการศึกษาตามหลักฐานที่ค้นพบและมีความเชื่อมโยง ซึ่งย้อนไปถึงทศวรรษ 2470 ทุกสภาพการณ์และความเป็นไปของเหตุการณ์ในอดีต เพื่อให้เกิดความเข้าใจบริบทของเหตุการณ์ทั้งเหตุการณ์โดยตรงและเหตุการณ์แวดล้อม นำมาสู่การวิเคราะห์ในชั้นต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทความนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ทำความเข้าใจนิยามศัพท์ 3 คำซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในที่จะเปิดมุมมองใหม่ ต่อการทวนกระแสประวัติศาสตร์การศึกษาเรื่องไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2

“กระบวนการ” ในที่นี้ ผู้วิจัยนิยามว่า หมายถึง ตั้งแต่การรับรู้ การคาดการณ์ การเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ จนถึงการเข้าร่วมสงครามโดยการประกาศรักษาความเป็นกลาง และที่สุดคือการประกาศสงครามและใช้กำลังทหารเข้าร่วมรบ

“เข้าสู่” หมายถึง หลังจากรับรู้เกิดมีการกระทำใด ๆ ก็ตาม ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวพัน หรือ เชื่อมโยงกับเรื่องนั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งแตกต่างจากคำว่า “เข้าร่วม” อันหมายถึง การเข้าไปร่วมทำการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยตรง

“สงคราม” ในที่นี้ ผู้วิจัยตั้งใจเปิดการรับรู้ความหมายของสงครามในมิติที่กว้างขึ้นกว่าเดิมที่มักหมายถึงการสู้รบด้วยการใช้กำลังทหารปะทะและใช้อาวุธทำลายล้างกันอย่างรุนแรง แต่สงครามยังมีมิติตั้งแต่การต่อสู้ที่มองไม่เห็นด้วยรูปธรรม แต่เป็นการใช้อำนาจ การสร้างสถานการณ์แวดล้อม บีบบังคับ ข่มขู่ รวมถึงการทำลายในมิติอื่น ๆ ที่ทำให้ฝ่ายตรงข้ามต้องสยบยอมหรือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามข้อเรียกร้อง

บทวิเคราะห์

เมื่อมอง “สงคราม” ในมิติกว้างกว่าการสู้รบโดยใช้กำลังปะทะ ดังนั้น การอธิบายความสัมพันธ์ว่าประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงสามารถขยายกรอบคิดไปได้มากกว่า การเข้าร่วมสงครามเริ่มต้นที่จุดเวลาใดเวลาหนึ่ง ตามการอธิบายในงานศึกษาวิจัยที่ผ่านมา แท้จริงแล้วการเข้าสู่สงครามเป็นกระบวนการที่มีการก่อร่างและพัฒนาต่อเนื่องเรื่อยมา อีกทั้งเกิดขึ้นก่อนที่จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรป

จากการศึกษาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบใหม่และนำหลักฐานชั้นต้นเดิม ซึ่งมีความเชื่อมโยงย้อนไปได้ถึงทศวรรษ 2470 มาศึกษาบริบทของเหตุการณ์ทั้งเหตุการณ์โดยตรงและเหตุการณ์แวดล้อม จนนำมาสู่การทบทวนกระแสคำอธิบายจากงานวิชาการต่าง ๆ ที่เคยมีมา เมื่อวิเคราะห์แล้วสามารถชี้ให้เห็นว่าการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประเทศไทยมีกระบวนการที่เป็นระบบ มีพัฒนาการ มีความต่อเนื่อง โดยแบ่งการอธิบายเป็น 3 ประเด็นดังนี้ 1. การรับรู้ภาวะสงคราม 2. การคาดการณ์ถึงสงครามโลกที่อาจเกิดขึ้นอีก ทั้งโดยภาครัฐและภาคประชาชน ซึ่งนำมาสู่ 3. กระบวนการเตรียมรับมือสงคราม ซึ่งมีหลักฐานนำมาวิเคราะห์ได้ 6 เรื่อง ได้แก่ (1) การเตรียมป้องกันประเทศทางกระทรวงการต่างประเทศ (2) การบริจาคเงินบำรุงราชการทหาร (3) โครงการบำรุงกำลังทางเรือ พ.ศ. 2477 (4) กิจการยุวชนทหาร (5) การป้องกันภัยทางอากาศ (6) การเตรียมป้องกันประเทศทางวิทยุกระจายเสียง

1. การรับรู้ภาวะสงคราม

ในภาพรวมของทั่วโลกรวมถึงสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2470 ยังคงจดจำได้ถึงบรรยากาศครั้งสงครามโลกครั้งที่ 1 ในความหวาดกลัวต่อความรุนแรงของสงครามที่มีผู้คนล้มตายนับล้าน ดังนั้นการหวั่นวิตกเรื่องสงครามโลกครั้งต่อไปในสำนึกของผู้คนย่อมเป็นสิ่งที่ยังคงพบเห็นได้ ในประเทศไทยหลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ว่ารัฐบาลเริ่มตระหนักรู้ถึงสงครามครั้งต่อไปว่าอาจเกิดขึ้น ดังที่ได้กล่าวในบทนำแล้วคือบันทึกรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรีวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2476 (1934) สมัยรัฐบาลพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) นายกรัฐมนตรีแจ้งให้คณะรัฐมนตรีรับทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดการสู้รบในภูมิภาคตะวันออกไกล (The Secretariat of the Cabinet, Minutes of Cabinet Meeting, March 6, 1934)

ที่หมายถึงการสู้รบระหว่างกองทหารจีนและกองทหารญี่ปุ่นในบริเวณแมนจูเรีย ประเทศจีน

และยังมีการประชุมคณะรัฐมนตรีก่อนหน้านี้โดยการประชุมเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2476 เพื่อพิจารณาเรื่อง ข่าวลือว่าญี่ปุ่นจะให้ทุนประเทศไทยในการที่จะขุดคลองที่คอคอดกระเพื่อหักล้างฐานทัพเรือที่สิงคโปร์ และญี่ปุ่นจะใช้ประเทศไทยเป็นฐานสำหรับขยายอาณาเขตของตนต่อไป (The Secretariat of the Cabinet, Minutes of Cabinet Meeting, March 27, 1933) ย่อมทำให้เกิดความรับรู้ถึงสถานการณ์สงครามว่าอยู่ไม่ห่างจากประเทศไทยมากยิ่งขึ้น

ส่วนฝ่ายการรับรู้ของประชาชนว่าจะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และประเทศไทยหลีกเลี่ยงสงครามไม่พ้นที่จะต้องเข้าร่วมสงครามอย่างใดอย่างหนึ่งมีหลักฐานปรากฏชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา ในเบื้องต้นมีตัวอย่างปรากฏในรายงานและเนื้อหาข่าวหนังสือพิมพ์ประชาชาติ วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2476 เรื่อง “โลกกำลังบ่ายหน้าไปทางไหน” (Kwangtan 1933: 5) และหนังสือพิมพ์สยามราษฎร วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2477 เรื่อง “สงครามอนาคตเกิดขึ้นแล้ว สยามจะอยู่ได้อย่างไร” (The future war has already occurred 1934: 7, 15) อีกทั้งมีตัวอย่างปรากฏในรายงานและเนื้อหาข่าวหนังสือพิมพ์ประชาชาติ วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2477 เรื่อง “ขอเครื่องบินทันสมัยให้กองบินเราอีก เพื่อประกันความปลอดภัยทางอากาศได้จริง ลำพังการป้องกันบนพื้นดินอย่างเดียวไม่พอ” (Requesting more modern airplanes for our air force 1934: 8) รายงานข่าวเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับข่าวการรณรงค์บริจาคเงินบำรุงการทหารจำนวนมากในช่วงระยะเวลานั้นซึ่งหมายถึงความรับรู้เรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่ากำลังจะเกิดขึ้นอีก ได้แพร่หลายในหมู่ประชาชนในวงกว้าง

2. การคาดการณ์ถึงสงครามโลกที่อาจเกิดขึ้นอีก

หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว ทั่วโลกคาดการณ์ถึงสงครามครั้งใหม่อาจเกิดขึ้นอีก ซึ่งก็คือสงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศไทยเองก็มีการคาดการณ์ทั้งทางฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชนที่คาดการณ์ว่าสงครามโลกครั้งต่อไปจะเกิดขึ้นและจะลุกลามเข้าสู่ประเทศไทยด้วย โดยวิเคราะห์ได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บ่งชี้เรื่องราวเหล่านี้ ดังจะอธิบายตามลำดับดังนี้

2.1 การคาดการณ์ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ของฝ่ายรัฐบาล

การคาดการณ์ต่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝ่ายรัฐบาลมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ต่อเนื่องถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ดังกรณี พลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน) เสนาธิการทหารเรือ ขณะไปเตรียมศึกษาวิชาเสนาธิการอยู่ที่ประเทศเดนมาร์ก เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงได้รับคำสั่งให้ไปประจำกองทูตทหาร ณ กรุงปารีส ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สงบลงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนประเทศไทยในการประชุมของสันนิบาตชาติ และได้ปฏิบัติราชการร่วมกับนายทหารชาติพันธมิตรและนักการทูตหลายประเทศ เมื่อเป็นเสนาธิการทหารเรือ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีคำสั่งให้จัดทำและเสนอ “บันทึกจัดการกองทัพเรือสยาม พ.ศ. 2469” เพื่อพิจารณาในที่ประชุมสภากลาโหม

สิ่งสำคัญที่ระบุไว้ในบันทึกดังกล่าวคือ การระบุเหตุผลสำคัญที่จะต้องจัดรูปกองทัพเรือเพื่อให้รับกับสงครามระดับนานาประเทศที่จะเกิดขึ้นในภูมิภาคมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งระบุไว้ว่าสงครามที่จะเกิดขึ้นนั้นจะดึงบ้านเล็กเมืองน้อยรอบมหาสมุทรแปซิฟิกเข้าสู่สงครามด้วย (National Archives of Thailand, Individual Documents สบ.2.47/56 1926)

แนวความคิดดังกล่าวนี้ยังคงสืบเนื่องมาถึงรัฐบาลพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ดังคณะรัฐมนตรีมีมติประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงกำลังทางเรือ พ.ศ. 2477 เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2478

อย่างไรก็ดีในการประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงกำลังทางเรือ พ.ศ. 2477 ครั้งนี้ เกิดขึ้นในเวลาต่อเนื่องกับการที่นายกรัฐมนตรีแจ้งต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2476 (1934) ให้คณะรัฐมนตรีทราบถึงสถานการณ์สงครามในภูมิภาคตะวันออกไกลอย่างเป็นทางการว่าวิตกกังวลต่อเหตุการณ์ทางภาคตะวันออกไกลซึ่งอาจเกิดเป็นสงครามขึ้นได้ และแจ้งว่าควรหาลู่ทางเตรียมตัวรับมือกับสถานการณ์สงครามไว้ (The Secretariat of the Cabinet, Minutes of Cabinet Meeting, March 6, 1934) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเรื่องสืบเนื่องจากวิกฤตการณ์ในบริเวณแมนจูเรีย ประเทศจีน หลังจากประเทศญี่ปุ่นรุกรานดินแดนแมนจูเรียตอนเหนือประเทศจีนซึ่งติดกับชายแดนประเทศโซเวียตในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2472 (1929) แล้วประเทศญี่ปุ่นสถาปนารัฐบาลหุ่นแมนจูกัวขึ้นปกครองบริเวณ

ดังกล่าว รวมถึงได้ส่งกองทัพไปประจำการในแมนจูเรียและในเขตประเทศจีนภาคเหนืออีกด้วย จึงยังผลให้ประเทศญี่ปุ่นถูกมาตรการลงโทษทางการทูตจากนานาประเทศและถูกองค์การสันนิบาตชาติตั้งกรรมาธิการสอบสวน ซึ่งได้รับรายงานเสนอว่าญี่ปุ่นเป็นผู้รุกราน

องค์การสันนิบาตชาติมีมติให้ประณามการกระทำของประเทศญี่ปุ่น เป็นผลให้ประเทศญี่ปุ่นไม่พอใจเพราะเห็นว่ามหาอำนาจอื่น ๆ ก็ยึดครองและแสวงหาผลประโยชน์จากดินแดนของประเทศจีนเช่นกัน ประเทศญี่ปุ่นจึงยื่นคำประกาศขอถอนตัวจากการเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติในวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2475 (1933) (The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser 1933: 3) ยังผลให้มีการใช้กำลังทหาร มีการแทรกแซงโดยประการต่าง ๆ ในบริเวณนั้นเรื่อยมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2476 - 2477 สถานการณ์รุนแรงขึ้นจนถึงกับนานาชาติเกิดวิตกกังวลว่าจะทำให้ลุกลามเกิดเป็นสงครามได้ เช่น รายงานข่าวหนังสือพิมพ์อาณานิคมอังกฤษอาทิ หนังสือพิมพ์ในมาลายา (Malaya Tribune 1934: 11) รวมทั้งวารสารนาวิกศาสตร์ของทหารเรือประเทศไทยสมัยนั้นแสดงความเห็นว่า ถ้าหากเกิดเป็นสงครามขึ้นจะกระเทือนมาถึงแต่ละประเทศได้ (Navicasart 1933: 519)

นอกจากวิกฤตการณ์ที่บริเวณแมนจูเรียแล้ว ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ก็ยังมีกรณีสำคัญอีกเรื่องหนึ่ง คือ การที่สนธิสัญญาการจำกัดหรือลดอาวุธจำนวน 2 ฉบับใกล้จะหมดอายุสนธิสัญญาลง นานาประเทศจึงจับตาดูว่าประเทศภาคีสมาชิกจะเจรจากันเพื่อต่ออายุสัญญาโดยความราบรื่นเพียงใด

สนธิสัญญาดังกล่าวนี้ได้แก่ สนธิสัญญาจำกัดอาวุธทางนาวีกรุงวอชิงตัน พ.ศ. 2465 (Washington Naval Treaty 1922) มีประเทศอังกฤษ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส อิตาลี และสหรัฐอเมริกา เป็นประเทศภาคีสมาชิก ซึ่งเรียกกันว่า สนธิสัญญากรุงวอชิงตัน กับสนธิสัญญาว่าด้วยการจำกัดและการลดอาวุธทางรัฐนาวี พ.ศ. 2473 (Treaty for the Limitation and Reduction of Naval Armament 1930) มีประเทศอังกฤษ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส อิตาลี และสหรัฐอเมริกา เป็นภาคีสมาชิกเช่นเดียวกัน เรียกกันว่า สนธิสัญญากรุงลอนดอน (London Naval Treaty)

สิ่งที่เกิดขึ้นคือประเทศภาคีสมาชิกหลายประเทศกลับใช้โอกาสนี้แข่งขันกันสร้างกำลังทางเรือของประเทศตนให้เต็มตามข้อจำกัดที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญา

รวมทั้งตีความหมายหลีกเลี่ยงข้อความในสนธิสัญญา หรือตีความสนธิสัญญาให้ฝ่ายตนได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ เป็นผลให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นจำนวนมาก (The Straits Times 1933: 6) ในที่สุดประเทศญี่ปุ่นเลือกที่จะบอกเลิกสนธิสัญญากรุงวอชิงตัน ยิ่งส่งผลให้เกิดความรู้สึกที่ว่าสงครามใกล้จะเกิดขึ้นแพร่กระจายไปมากยิ่งขึ้น (The Straits Times 1934: 11)

การที่ประเทศมหาอำนาจแข่งขันสร้างอาวุธและกำลังทางเรือเช่นนี้ ทำให้หลายประเทศที่อาจได้รับผลกระทบจากศักยภาพสงครามของประเทศมหาอำนาจต่างก็คิดปรับปรุงการป้องกันประเทศของตน และหน่วยงานทางทหารของประเทศไทยก็ได้เฝ้าสังเกตการณ์ความแปรเปลี่ยนอย่างใกล้ชิด กระทั่งเห็นว่าฐานะทางทหารของประเทศไทยไม่อาจใช้ป้องกันประเทศได้ จึงเริ่มวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้มีการปรับปรุงกำลังทางทหารเพื่อป้องกันประเทศ

ปัจจัยเนื่องจากวิกฤตการณ์ความขัดแย้งระหว่างบริเวณแมนจูเรีย ประกอบกับภาวะการแข่งขันกันสร้างกำลังทหารและอาวุธของชาติมหาอำนาจตลอดช่วง พ.ศ. 2476 - 2477 ยังผลให้ประเทศไทยเองเริ่มเกิดความวิตกกังวลและมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ฐานะกำลังทางทหาร เป็นช่วงเดียวกับที่พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี แจ้งต่อคณะรัฐมนตรีให้เตรียมการรับมือกับเหตุการณ์สงครามที่จะลุกลามเข้ามายังประเทศไทย เป็นจุดเริ่มให้รัฐมนตรีกระทรวงต่าง ๆ เสนอแผนงานโครงการเพื่อเตรียมรับสถานการณ์ มีปรากฏในการประชุมคณะรัฐมนตรีหลายคณะสืบเนื่องต่อมา ดังจะอธิบายต่อไปในเรื่องกระบวนการเตรียมการป้องกันประเทศ

2.2 การคาดการณ์ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ของฝ่ายประชาชน

นอกจากฝ่ายรัฐบาลแล้ว ในระดับประชาชนทั่วไปเองก็เกิดความรับรู้หรือความคาดหมายล่วงหน้าว่าจะเกิดสงครามใหญ่เป็นเวลานานไม่น้อยเช่นกัน ตัวอย่างหลักฐานดังเห็นได้จากการบรรยายเรื่องความเป็นไปในอนาคตของประเทศญี่ปุ่น โดยนายโยวันนี กาเอตาโน ศาสตราจารย์ประจำกรมเสนาธิการทหารบก ณ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2470 ระบุว่าประเทศญี่ปุ่นกำลังประสบภาวะประชากรล้นประเทศ จึงมีความจำเป็นจะต้องแสวงหาทรัพยากรให้เพียงพอหรือหาทางระบายพลเมืองของตนไปอาศัยอยู่ภายนอกประเทศในอนาคต (National Archives of Thailand, Various Sources กจช (อ) 17/1 1927) สิ่งนี้

อาจตีความหมายโดยนัยได้ว่า หากมิได้มาด้วยสันติก็ต้องได้มาด้วยการใช้กำลังทำสงคราม

ความรับรู้ของประชาชนทั่วไปในเวลาต่อมาปรากฏในจดหมายของนายเฉลียว วีระเดช อดีตข้าราชการกระทรวงมหาดไทยซึ่งลาออกไปประกอบธุรกิจโรงแรมที่ตลาดอำเภอสุไหงโก - ลก จังหวัดนราธิวาส เขียนจดหมายถึงรัฐบาลเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2480 เสนอความเห็นเรื่องการเดินทางเข้ามาแสดงละครสัตว์ของชาวตะวันตกที่มีต้นทุนเพียงค่าโดยสารรถไฟ จึงเสนอความเห็นว่ารัฐบาลไทยควรอนุญาตให้บุคคลชาวไทยผู้หนึ่งผู้ใดคิดนำคณะละครสัตว์ดังกล่าวนี้ไปแสดงเพื่อเก็บเงินรายได้สมทบทุนบำรุงกองทัพ (National Archives of Thailand, Ministry of Interior มท.0201.1.1/567 1937) ย่อมเป็นภาพสะท้อนความนึกคิดของประชาชนต่อสถานะทางการทหารของประเทศได้ในระดับหนึ่ง

ต่อมานายเจริญ วิชัยรัตน์ อาชีพเกษตรกรเจ้าของวิชัยรัตน์ฟาร์ม ตำบลถ้ำทะลุ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา และดำเนินธุรกิจรถรับจ้างบรรทุกผู้โดยสารและสิ่งของในบริเวณจังหวัดยะลาและจังหวัดใกล้เคียง มีจดหมายแจ้งเบาะแสความน่าเคลือบแคลงต่อการขนส่งวัสดุบางอย่างของบริษัทเหมืองแร่ไซมิสตินไมน์ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์กลางของเส้นทางหลวงสายที่ 23 ก. ยะลา - เบตง จังหวัดยะลา มายังรัฐบาลเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2481 แสดงข้อสงสัยว่าการขนส่งวัสดุของบริษัทดังกล่าวน่าจะเป็นเตรียมการไว้เพื่อการทหารของอังกฤษในการที่จะรุกรานดินแดนประเทศไทย เพราะว่าบริษัทนี้ขนส่งพัสดุบางอย่างเป็นหีบ ๆ ในเวลากลางคืนผิดปกติวิสัย ใช้เฉพาะรถบรรทุกของบริษัทโดยไม่อนุญาตให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องรู้เห็น

อีกทั้งยังน่าสงสัยที่บริษัทกีดกันไม่รับคนไทยเข้าทำงานแม้จะมีความสามารถกับบริษัทปิดเส้นทางที่เคยอนุญาตให้ประชาชนในบริเวณนั้นเคยใช้สัญจร ทำซื้อที่ดินขยายอาณาบริเวณเหมืองแร่ของบริษัทโดยไม่จำกัดไม่เกี่ยงราคาซื้อ ทำการย้ายแนวเส้นทางรถไฟหัตถกรรมของบริษัทเพื่อนำสิ่งของขึ้นลงในบริเวณที่ห่างไกลจากชุมชน รวมทั้งมีชาวตะวันตกแปลกหน้าเดินทางเข้าออกบริเวณบริษัทเสมอ (National Archives of Thailand, Ministry of Interior มท.0201.1.1/987 1938)

ความคิดเห็นของประชาชนเช่นกรณีนี้เกิดขึ้นก่อนการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในยุโรป แสดงให้เห็นถึงสำนึกฝ่ายประชาชนที่มีต่อสงครามในพื้นที่ภาคใต้ซึ่งอยู่ติดกับดินแดนอาณานิคมของอังกฤษที่มีการตีพิมพ์ข่าวสารสงครามในหน้าหนังสือพิมพ์ใน

สิงคโปร์และมาลายาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายงานข่าวเกี่ยวกับรัฐบาลอังกฤษปรับปรุงสร้างป้อมปราการฐานทัพเรือและสนามบินทหารหลายแห่งตั้งแต่เกาะสิงคโปร์ อาณานิคมมาลายาไปจนถึงอาณานิคมพม่า ทำให้รับรู้ว่าศัตรูต่อผลประโยชน์ของอังกฤษคือประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งมีนัยวิจารณ์ประเทศไทยว่ามีความนิยมต่อประเทศญี่ปุ่น

และเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ที่สะพานมาร์โคโปโล กรุงปักกิ่ง เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2480 เป็นเหตุให้เกิดสงครามจีน - ญี่ปุ่นขึ้น ยิ่งทำให้เกิดความเชื่อว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 ใกล้จะเกิดขึ้นมากยิ่งขึ้น

การคาดการณ์ในสังคมไทยว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 กำลังจะเกิดขึ้นทั้งฝ่ายรัฐบาลและประชาชน เนื่องจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังวิเคราะห์อธิบายมานี้ยังผลให้เกิดกระบวนการรณรงค์เตรียมรับสถานการณ์สงคราม เกิดกระบวนการจัดการทรัพยากร จัดเตรียมปัจจัยการดำรงชีวิต เกิดการตั้งองค์กรเพื่อรับมือ ป้องกันหรือบรรเทาทุกข์จากสงครามนับแต่ พ.ศ. 2477 ดังจะได้อธิบายต่อไป

3. กระบวนการเตรียมการป้องกันประเทศ

หลังจากที่พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ได้แจ้งต่อคณะรัฐมนตรีถึงการสงครามทางตะวันออก รัฐมนตรีกระทรวงต่าง ๆ ได้ริเริ่มตระเตรียมนโยบายและดำเนินงานทั้งโดยลำพังหน่วยงานของตน หรือโดยการปรึกษาหารือร่วมกับกระทรวงที่เกี่ยวข้องหลายเรื่อง โดยนายกรัฐมนตรีได้กำชับให้หน่วยงานที่มีหน้าที่ทางโฆษณาให้ประชาชนทราบในลักษณะสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ประชาชน ไม่ให้อธิบายชี้แจงเกินไปจนเป็นการใส่ร้ายและสร้างความเกลียดชังชาติอื่น ด้วยในระยะเวลานั้นมักมีเหตุการณ์เจ้าหน้าที่รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสปฏิบัติต่อราษฎรไทยจนถึงแก่ชีวิต หรือจับกุมคุมขังยึดทรัพย์สินอยู่เสมอ (National Archives of Thailand, Office of the Prime Minister สร.0201.35/1 1938)

นอกจากนี้ยังมีคำสั่งให้สถานทูตและสถานกงสุลไทยในต่างประเทศทราบถึงนโยบายวางตัวเป็นกลางเพื่อให้แจ้งแก่ประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงกำลังทหารและอาวุธยุทธภัณฑ์ก็ใช้หลักการรักษาความเป็นกลางเป็นแนวปฏิบัติ และระมัดระวังที่มิให้กระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ประเทศมหาอำนาจ

แผนงานและโครงการที่ริเริ่มดำเนินการจึงมีรูปแบบที่เปิดเผยอย่างชัดเจนว่าเป็นการดำเนินการเพื่อการป้องกันประเทศและเพื่อรับมือกับสภาวะสงครามโลก และดำเนินการตั้งแต่ยังไม่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรป ปรากฏในการดำเนินกระบวนการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

3.1 การเตรียมการทางกระทรวงการต่างประเทศ

กระทรวงการต่างประเทศนับว่าเป็นการจัดเตรียมการในระยะแรก ๆ ซึ่งเกิดจากการริเริ่มและการขอความร่วมมือจากกระทรวงกลาโหม (National Archives of Thailand, Ministry of Foreign Affairs (2) กต.2.1.4/2 1934) หลังนายกรัฐมนตรีแจ้งให้คณะรัฐมนตรีทราบถึงสถานการณ์สงครามในภาคตะวันออกเป็นเวลาราว 1 เดือนเศษ ในวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2477 กระทรวงกลาโหมได้เสนอเรื่องการเตรียมพร้อมสำหรับป้องกันประเทศชาติต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรี โดยขอให้กระทรวงกลาโหมเป็นแกนกลาง กระทรวงฝ่ายพลเรือนเป็นผู้ช่วยเหลือตามความจำเป็น ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติตามข้อเสนอของกระทรวงกลาโหม (The Secretariat of the Cabinet, Minutes of Cabinet Meeting, May 8, 1934)

การประชุมหารือระดับกระทรวงในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2477 กำหนดให้กระทรวงการต่างประเทศแจ้งอัครราชทูตและกงสุลที่เป็นคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ประจำประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งมีเขตติดต่อกับไทยมากกว่าประเทศอื่น ให้ติดตามข้อมูลและข่าวสารเกี่ยวกับสงครามแจ้งกลับมายังกระทรวงกลาโหมใน 3 เรื่อง ได้แก่

1. นโยบายทางรัฐประศาสน์ของประเทศที่ประจำอยู่นั้นดำเนินไปทางใด กล่าวคือ มีสนิทสนมกับประเทศใด มุ่งทำสงครามกับประเทศใด และมีความมุ่งประสงค์เฉพาะต่อไทยอย่างใด

2. การอาวุธ ยุทธภัณฑ์และไอพิษ มีอะไรที่เกิดขึ้นใหม่ หรือมีการทดลองกันได้ผลเป็นอย่างไร

3. มีการเคลื่อนไหวทางทหารที่แสดงให้เห็นว่าเกี่ยวพันมาถึงประเทศไทยเรา เช่น มีการสับเปลี่ยน ย้ายที่ตั้งหน่วยทหาร ตั้งหน่วยทหารขึ้นใหม่ มีการสร้างป้อมและสร้างสายการคมนาคมขึ้นใหม่อย่างไรบ้าง เป็นต้น

ต่อมากระทรวงกลาโหมได้ขอให้กระทรวงการต่างประเทศมีคำสั่งเฉพาะเพิ่มขึ้น คือ ให้กำชับกงสุลเยเนอราล ณ เมืองสิงคโปร์ให้ติดตามข่าวการเคลื่อนไหวตลอดจนเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไปอันเกี่ยวกับกำลังทางเรือของต่างประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสยาม คือ อินโดจีนของฝรั่งเศส บริเวณเมืองไซ่ง่อน อ่าวคัมรานและอ่าวต่าง ๆ ชายฝั่งอินโดจีน กับเมืองอาณานิคมของอังกฤษ ได้แก่ สิงคโปร์ ปีนัง ร่างกุ้ง และฮ่องกง เป็นต้น ให้แก่ราชการทหารเรือเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

อัครราชทูตและกงสุลไทยประจำประเทศต่าง ๆ ได้ส่งรายงานการสังเกตการณ์ความเป็นไปแห่งการสงคราม และความคิดเห็นของประเทศสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เข้ามายังกระทรวงการต่างประเทศและนำเสนอในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีนับแต่ระยะปลาย พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา อาทิ

อัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน รายงานว่า หนังสือพิมพ์ในสหรัฐอเมริกามักรายงานข่าวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกามีลักษณะสำคัญ ๆ คือ ประเทศฝ่ายยุโรปชอบคิดเห็นไปว่าประเทศญี่ปุ่นจะรบกับสหรัฐอเมริกา ในขณะที่ในประเทศสหรัฐอเมริกานั้นเข้าใจกันว่าประเทศญี่ปุ่นจะรบกับรัสเซีย สหรัฐอเมริกามีความระแวงไทยเนื่องจากการที่มีที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นทำงานอยู่ในหน่วยราชการของไทยและเห็นว่าประเทศญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น ในทางรัฐประศาสโนบายเดิมของสหรัฐอเมริกานั้นเคยขายอาวุธให้แก่ญี่ปุ่น ก็ได้งดเสีย

ทางด้านรายงานจากสถานทูตทางยุโรป อัครราชทูต ณ กรุงลอนดอนมีความเห็นว่าสถานการณ์สงครามหากเกิดขึ้นจากประเทศญี่ปุ่นก็จะรบกับประเทศรัสเซียเท่านั้น อุปทูต ณ กรุงปารีสรายงานว่าในขณะนั้นไม่มีข่าวหรือวี่แววใด ๆ ทั้งในประเทศอังกฤษและในประเทศฝรั่งเศสว่าจะเกิดสงครามใหญ่ขึ้นในระหว่างมหาประเทศได้โดยฉับพลัน เพราะขณะนั้นการดำเนินนโยบายทางประเทศทางยุโรปใช้มติมหาชนเป็นใหญ่ เมื่อสันนิษฐานตามเหตุผลและสถานการณ์แวดล้อมหากจะเกิดสงครามขึ้นก็อาจจะมาจากประเทศเยอรมนีหรือประเทศญี่ปุ่น (National Archives of Thailand, Office of the Prime Minister (2) สร.0201.86/32 1934)

ส่วนรายงานจากสถานกงสุลเมืองสิงคโปร์และเมืองปีนังที่ได้รับคำสั่งเฉพาะให้ติดตามข่าวการเคลื่อนไหวตลอดจนเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไป อันเกี่ยวกับกำลังทางเรือของต่างประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสยาม โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส ทำ

ให้ความเคลื่อนไหวของอังกฤษและฝรั่งเศสเนื่องจากสถานการณ์สงครามในภาคแปซิฟิกชัดเจนขึ้นและมีความต่อเนื่องเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา สถานกงสุลเมืองสิงคโปร์และเมืองปีนังรายงานการมาของเรือลาดตระเวนฝรั่งเศสพร้อมเรือบรรทุกเครื่องบิน 2 ลำ แวะเข้าจอดท่าปีนังและจะผ่านเมืองสิงคโปร์ไปประจำการในทะเลจีนเหนือ และจะมีเรือลาดตระเวนชื่อ Jean d'Arc ติดตามมาอีกลำหนึ่ง

การเดินทางมายังบริเวณทะเลจีนของเรือรบฝรั่งเศสเกิดขึ้นเนื่องจากเหตุการณ์การพิพาทระหว่างจีนและญี่ปุ่น ก่อให้เกิดความตึงเครียดในความสัมพันธ์ของประเทศมหาอำนาจโดยสถานการณ์อาจจะมีความรุนแรงจนถึงขั้นตัดทางสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจกับประเทศญี่ปุ่น

นอกจากนี้ยังมีเรือรบอังกฤษ แล่นขึ้นไปลาดตระเวนอยู่ในบริเวณทะเลประเทศจีนตอนเหนือ มีเรือรบของออสเตรเลียผลัดกันแล่นมาลาดตระเวนทางทะเลจีนใต้ และมีเรือรบอังกฤษซึ่งประจำการในประเทศอินเดียทำการลาดตระเวนในมหาสมุทรอินเดียและมาลายา โดยมีเรื่องเล่าลือหนาหูว่าอังกฤษจะส่งเรือปืนขนาดใหญ่แบบเรือชนิด H.M.S. Malaya พร้อมด้วยเรือลาดตระเวนสงครามรวมทั้งสิ้น 5 ลำ มาประจำอยู่ ณ ฐานทัพเรือสิงคโปร์ซึ่งประมาณว่าจะสร้างเสร็จใน พ.ศ. 2481

ทางด้านกองบินป้องกันอาณานิคมมาลายานั้น รัฐต่าง ๆ ในมาลายาได้เรี่ยไรเงินเพื่อสร้างเครื่องบินขับไล่ให้แก่รัฐบาลอังกฤษ 2 ฝูง (24 เครื่อง) และมีเครื่องบินทิ้งระเบิดจากอินเดียมาประจำการถาวรที่สนามบินสิงคโปร์ กับมีการลำเลียงทหารอังกฤษไปผลัดเปลี่ยนทหารรักษาการณ์ที่เมืองเซี่ยงไฮ้

ในระยะปลาย พ.ศ. 2480 (1937 - 1938) กงสุลใหญ่ ณ เมืองสิงคโปร์ยังรายงานข้อมูลเกี่ยวกับ สถานการณ์เพิ่มเติมว่าการที่ฝรั่งเศสส่งเรือรบมาประจำการทางทะเลจีนนั้น เนื่องจากญี่ปุ่นกล่าวหาว่าฝรั่งเศสส่งกระสุนปืนให้แก่จีนโดยผ่านเส้นทางรถไฟสายอันนัม - ยูนนาน ส่วนในความเคลื่อนไหวของอังกฤษนั้นในสภานิติบัญญัติสเตรทส์เซ็ทเทิลเมสท์ เมืองสิงคโปร์ได้ออกรัฐบัญญัติเกี่ยวกับการสงครามเพื่อป้องกันเมืองขึ้นของอังกฤษ 4 ฉบับ ได้แก่ รัฐบัญญัติว่าด้วยการออกเงินช่วยการทหาร (The Contribution to Imperial Defense) มีระยะเวลา 5 ปี รัฐบัญญัติว่าด้วยการดับไฟในเวลาฉุกเฉิน รัฐบัญญัติว่าด้วยการรับส่งโทรเลข ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม และรัฐ

บัญญัติว่าด้วยการขึ้นลงจากเรือของลูกเรือที่เป็นคนต่างด้าว อีกทั้งจะมีการซ้อมรบใหญ่ในอาณานิคมมาลายาซึ่งมีกองเรือรบของอังกฤษในน่านน้ำทะเลจีนและเรือบรรทุกเครื่องบินเข้ามาร่วมซ้อมรบด้วย (National Archives of Thailand, Ministry of Foreign Affairs (2) กต.2.1/46 1934)

คำอธิบายเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อเตรียมการป้องกันประเทศทางกระทรวงการต่างประเทศ ด้วยวิธีแสวงหาข่าวสารและการรวบรวมความคิดเห็นและทัศนคติของประเทศมหาอำนาจที่มีต่อประเทศไทยดังข้างต้น ทำให้เห็นทิศทางของพื้นที่ที่จะเกิดสงคราม และทำให้เห็นจุดเริ่มต้นในการดำเนินการของรัฐบาลที่มีความคาบเกี่ยวกันทั้งในเรื่องนโยบายและการปฏิบัติต่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ของรัฐบาลไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา

3.2 การบริจาคเงินบำรุงราชการทหาร

โดยทั่วไปการจัดการบริจาคเงินบำรุงราชการทหารมีลักษณะเป็นกิจกรรมสาธารณะของสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อถึงสมัยรัฐบาลคณะราษฎร มีการบริจาคเงินเพื่อบำรุงการทหารครั้งแรก ๆ ในระยะเดือน สิงหาคม - ตุลาคม พ.ศ. 2475 (Department of Naval Education, Department of Naval Records (1) สบ.ทร.9.11/17 1932)

ในการริเริ่มของฝ่ายประชาชน คณะกรรมการช่วยเหลือภัตตาคารห้อยเทียนเหลาได้ริเริ่มจัดงานการกุศลเก็บเงินบำรุงราชการทหารระหว่างวันที่ 5 - 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477 นับเป็นการรณรงค์ระยะแรก ๆ (Department of Naval Education, Department of Naval Records (1) สบ.ทร.9.11/222 1934) ต่อมาคณะละครปรีดาลัยได้จัดงานแสดงเพื่อเก็บเงินบำรุงราชการทหารซึ่งมีการขอให้ส่งทหารไปช่วยจำหน่ายบัตรและยืมสิ่งของเพื่อตกแต่งสถานที่ในวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2478 เป็นเหตุให้ทางราชการริเริ่มให้มีเครื่องหมายตอบแทนผู้บริจาคเงินบำรุงราชการทหารขึ้นใน พ.ศ. 2479

ในระยะ พ.ศ. 2480 - 2482 กิจกรรมบริจาคเงินบำรุงราชการทหารได้ขยายขอบเขตเพิ่มเติมออกไปเป็นการบริจาคเงินเพื่อซื้ออาวุธ เช่น ปืนกลหนัก ปืนกลเบา เครื่องบินทหาร เครื่องบินทะเล มอบให้แก่ทางราชการโดยตรง โดยใน พ.ศ. 2482 ทางราชการมีคำสั่งห้ามมิให้ส่วนราชการรับรู้หรือมีส่วนเกี่ยวข้องในการที่มีบุคคลหรือกลุ่ม

บุคคลคณะใดแสดงความจำนงจัดกิจกรรมบริจาคเงินบำรุงราชการทหารโดยวิธีการต่าง ๆ ทำให้การบริจาคเงินที่จัดขึ้นโดยภาคประชาชนเป็นเจตจำนงของประชาชนอย่างแท้จริง (Department of Naval Education, Department of Naval Records (1) สบ.ทร.9.11/142 1932) พ่อค้าคหบดีผู้มีฐานะกับประชาชนทั่วไปจึงกลายเป็นผู้บริจาคช่วยกันซื้ออาวุธหรือเครื่องบินที่มีราคาสูงครบเสร็จและสอบถามถึงราคาอาวุธที่ทางราชการทหารมีความต้องการอยู่เสมอ

เมื่อเกิดการกระทบกระทั่งกันทางชายแดนอินโดจีนฝรั่งเศสคุกรุ่นสะสมจนปะทุบานปลายเป็นสงครามอินโดจีนขึ้นเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 ประชาชนชาวไทยก็พากันบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อช่วยราชการทหารชายแดนกันอย่างล้นหลามจนกระทรวงกลาโหมต้องแจ้งของดรับการบริจาค ขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดคำวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อสาธารณะของชาติตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งพิมพ์และวิทยุกระจายเสียงของอินโดจีนฝรั่งเศสที่วิพากษ์ในทิศทางว่าประเทศไทยกำลังเตรียมการทางทหารเพื่อรุกรานดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส

อย่างไรก็ดี ดังได้อธิบายแล้วว่าการรณรงค์เพื่อบริจาคเงินบำรุงราชการทหารโดยมากเป็นการดำเนินการของประชาชน กระทรวงกลาโหมมีส่วนเกี่ยวข้องเฉพาะการใช้จ่ายเงินบำรุงราชการทหาร ซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นรับผิดชอบและถือเป็นเงินรายได้นอกงบประมาณที่นำไปจัดซื้ออาวุธหรือสิ่งของอื่น ๆ ตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาค กับการนำไปใช้บรรเทาทุกข์แก่ครอบครัวทหารในแนวหลังเนื่องจากการขาดรายได้เพราะสามีหรือบุคคลเพศชายซึ่งเป็นกำลังแรงงานของครอบครัวต้องไปราชการทหารในแนวหน้า จึงปรากฏรายการเป็นเรื่องเงินค่าซื้อข้าวสาร เสบียงอาหาร ค่าจ้างทำนาเกี่ยวข้าว เงินทุนชั่วคราวสำหรับเลี้ยงชีพ แม้กระทั่งเป็นเงินที่ทางราชการกระทรวงกลาโหมจะขอยืมจ่ายเป็นค่าอาวุธยุทธภัณฑ์ในระหว่างที่ไม่มีเงินงบประมาณอีกด้วย

เรื่องราวอันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการบริจาคเงินเพื่อบำรุงราชการทหารดังกล่าวข้างต้น จึงเห็นว่าเกิดขึ้นเพราะความรับรู้ต่อสถานการณ์สงครามของโลกซึ่งเป็นสภาวการณ์ทางสังคม มิได้เกิดขึ้นเพราะเกิดสงครามโลกในทวีปยุโรปแล้ว และมิอาจอธิบายโดยชี้ชัดว่าเป็นเหตุการณ์ของสังคมไทยที่เกิดขึ้นเพราะการใช้นโยบายชาตินิยมแบบลัทธิ “เชื่อผู้นำ” ของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม เช่นที่งานวิชาการระยะ

ทศวรรษที่ 2520 หลายเรื่องเคยวิเคราะห์อธิบายไว้

3.3 โครงการบำรุงกำลังทางเรือ พ.ศ. 2477

ก่อนและภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การจัดสรรงบประมาณให้แก่กระทรวงกลาโหมเพื่อนำไปใช้จ่ายในการบำรุงกำลังทางเรือมีความติดขัดจากฐานะทางการเงินและการคลังของประเทศซึ่งมีความต่อเนื่องมาแต่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กองทัพเรือมีเรือรบและเรือช่วยรบใช้ในราชการ 24 ลำ เรือเกือบทั้งหมดมีอายุการใช้งานมานานมาก ส่วนใหญ่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 5 และมีเรือจำนวนหนึ่งดัดแปลงมาจากเรือซึ่งริบจากชนชาติศัตรูเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 1 สมัยรัชกาลที่ 6

เรือรบส่วนใหญ่จึงเป็นเรือที่พ้นสมัยการใช้งาน เนื่องจากเกินอายุการใช้งานและเครื่องจักรอุปกรณ์และยุทโธปกรณ์ในการรบพ้นสมัยการรบ สมรรถภาพของทหารของกองทัพเรือทำได้เพียงการต้อนรับแขก ตลอดจนการมีฐานทัพอยู่ในแม่น้ำที่มีสะพานพระพุทธยอดฟ้ากีดกั้นนั้น หากสะพานถูกปิดเรือรบที่มีอยู่เหนือสะพานก็ไม่สามารถทำอะไรได้ (Navicasart 1933: 698) กองทัพเรือจึงขออนุมัติงบประมาณ พ.ศ. 2477 เพื่อจัดหาเรือและซื้ออาวุธใหม่ชดเชยเรือเก่าที่จะต้องจำหน่ายออกจากการใช้งาน โดยขออนุมัติสร้างเรือตอร์ปิโดขนาดใหญ่ 2 ลำ เรือยามฝั่ง 3 ลำ และขอแบ่งจ่ายเงินเป็นงบประมาณแบบผูกพันเป็นเวลา 3 ปี แต่จะขอจัดสรรสร้างเรือตอร์ปิโดขนาดใหญ่ก่อน 2 ลำ

คณะรัฐมนตรีมีมติในวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2476 อนุมัติงบประมาณให้กองทัพเรือบางส่วนในงบประมาณ พ.ศ. 2477 ส่วนที่เหลือจะนำไปพิจารณาในงบประมาณเพิ่มเติม (The Secretariat of the Cabinet, Minutes of Cabinet Meeting, March 30, 1934) แต่ด้วยมีเหตุการณ์คาบเกี่ยวกับกรณีนายกรัฐมนตรีแจ้งสถานการณ์สงครามทางตะวันออกให้คณะรัฐมนตรีทราบ นายกรัฐมนตรีจึงมีบัญชาให้กองทัพเรือจัดทำโครงการบำรุงกำลังทางเรือขึ้นใหม่ คือ โครงการบำรุงกำลังทางเรือ พ.ศ. 2477 นำเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม (พันเอก หลวงพิบูลสงคราม) เพื่อนำเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรีวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2477 (1935)

กองทัพเรือยังคงจัดกำลังทางเรือตามแนวทางบันทึกการจัดการกองทัพเรือสยาม พ.ศ. 2469 ที่ออกแบบกำลังของกองทัพเรือไว้รับมือกับสงครามในระดับสงครามโลก ดังคำอธิบายแนวความคิดไว้ว่ารัฐประศาสโนบายของประเทศมหาอำนาจโดยรอบมหาสมุทรแปซิฟิก ขณะนั้น อาจจะเกิดสงครามขึ้นเมื่อใดก็ได้ เมื่อเกิดสงครามขึ้นแล้วก็จะนำพาบ้านเล็กเมืองน้อยเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ประเทศสยามซึ่งมีอาณาเขตติดชายทะเลจึงมีหน้าที่อย่างน้อยในการรักษาความเป็นกลางซึ่งจะต้องเตรียมกำลังไว้รักษาความเป็นกลางอย่างเต็มความสามารถ เพราะหากงอมืองอเท้าไม่เตรียมกำลังไว้ก็จะกลายเป็นสนามรบไป ดังตัวอย่างกรณีสงครามญี่ปุ่น - รัสเซีย รวมทั้งสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งเพิ่งจะเกิดขึ้นและผ่านพ้นไปไม่นาน

บันทึกดังกล่าวกำหนดภาระหน้าที่และจุดมุ่งหมายในการวางกำลังทางเรือ 6 ประการ คือ

1. การมีกองทัพเรือให้พอป้องกันทะเลนับตั้งแต่เส้นต่อในระหว่างสัตหีบเกาะตะกูดเข้ามาให้แข็งแรง ในเวลาสงคราม ซึ่งรวมทั้งการทำมาหากินในทะเลภายในเขตนี้ด้วย

2. ทำให้ข้าศึกปิดอ่าวสยามภายในเขตนี้ไม่ได้ หรือทำให้การปิดอ่าวนั้นเป็นการไม่แน่นอน

3. เพื่อหน่วงข้าศึกให้ช้า เพื่อให้สันนิบาตชาติหรือสัมพันธมิตรมาช่วยรบ

4. ทำให้ข้าศึกยกกองทัพบกมาขึ้นบกภายในเขตนี้หรือในที่ใกล้เคียง เช่น ฝั่งระยองไม่ได้ และเมื่อข้าศึกยกมาปิดที่หนึ่งที่ใดได้แล้วก็ทำให้การคมนาคมของข้าศึกล่อแหลมมาก

5. ทำให้การรักษาความเป็นกลางได้โดยเฉียบขาด โดยที่ข้าศึกเกรงที่จะต้องเสียกำลังไปมากถ้าล่วงล้ำความเป็นกลางของประเทศ

6. ทำให้เป็นกองทัพเรือสยาม ที่มีราคาพอที่ชาติใหญ่จะเชื่อถือเอาเป็นสัมพันธมิตรได้ในเวลาจำเป็น

เรื่องราวการปรับปรุงกำลังทางเรือเมื่อ พ.ศ. 2477 ที่มีความสืบเนื่องต่อมา จึงเป็นเรื่องต่อเนื่องจากสาเหตุสภาวะความขาดแคลนของกองทัพเรือ ประกอบกับการคาดการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในระยะรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นต้นมา

มิได้เกี่ยวด้วยความต้องการขยายแสนยานุภาพของกองทัพโดยพฤติการณ์ทหารนิยม หรือความนิยมญี่ปุ่นของนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม

3.4 กิจการยุวชนทหาร

กิจการยุวชนทหารเป็นกิจการที่เกิดขึ้นเพื่อการเตรียมพร้อมเพื่อป้องกันประเทศชาติ หลังจากพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี แจ้งให้คณะรัฐมนตรีทราบถึงสถานการณ์สงครามราว 4 เดือน สันนิษฐานว่ากระทรวงกลาโหมปรึกษาหารือเรื่องนี้กับกระทรวงธรรมการในราวเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2477 แต่เดิมการฝึกอบรมวิชาทหารแก่นักเรียนมีเฉพาะวิชาลูกเสือและฝึกหัดโดยครูของกระทรวงธรรมการ

การฝึกอบรมวิชาทหารโดยกระทรวงกลาโหม เรียกว่าการฝึกยุวชนทหาร จัดการฝึกให้แก่นักเรียนกระทรวงธรรมการในกรุงเทพฯ ขึ้นก่อน ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2477 (1935) ในความรับผิดชอบของกองพันทหารราบที่ 5 ที่ผู้บังคับกองพันคือ นายพันเอก พระประจนปัจจนึก (พุก มหาดิลก) หน่วยฝึกยุวชนทหารหน่วยแรกของกรุงเทพฯ มีชื่อว่า หน่วยฝึกยุวชนที่ 5 ตามเลขหมายกองพันทหารที่เป็นหน่วยฝึก หลังจากนั้นจึงขยายหน่วยฝึกไปตามกองพันทหารราบที่ตั้งอยู่ตามต่างจังหวัด

หลังจากการฝึกอบรมวิชาทหารแก่นักเรียนของกระทรวงธรรมการไประยะหนึ่งแล้ว กระทรวงกลาโหมจึงจัดทำระเบียบทหารบกว่าด้วยนักเรียนที่จะเข้ารับการฝึกวิชาทหารและเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อจะขอตราพระราชบัญญัติให้ยุวชนในวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2478 (The Secretariat of the Cabinet, Minutes of Cabinet Meeting, September 25 1934)

กองทัพบกได้จัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมถึงความมุ่งหมายของการฝึกวิชาทหารในระเบียบทหารบกว่าด้วยนักเรียนที่จะเข้ารับการฝึกวิชาทหาร ว่าเนื่องจากทางราชการทหารได้เหตุการณ์ผันแปรของโลกในขณะนั้นและแน่ใจว่าอย่างไรเสียก็จะต้องเกิดสงครามขึ้นอีก โดยรูปของสงครามที่จะเกิดขึ้นต่อไปนั้นจะร้ายแรงกว่าสงครามที่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เนื่องจากความเจริญทางอาวุธและวิทยาศาสตร์ที่ใช้ในการรบ และในการรบจะมิใช่แต่ทหารเท่านั้น แต่จะเป็นการรบกันของทุกคนในชาติทั้งผู้หญิง คนแก่และเด็ก ที่จะต้องรบกับทุกคนของอีกชาติหนึ่ง เนื่องจากเครื่องบินของฝ่ายหนึ่งจะนำลูกระเบิดและไอพิษไปทิ้งลงในบริเวณทั่วไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ทุกคนจะต้อง

หัดรบไว้ให้พร้อม เมื่อมีชาติใดมาข่มเหงทุกคนในชาติไทยก็จะได้มาช่วยกันสู้รบอย่างเต็มที่ กระทรวงกลาโหมในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ เริ่มฝึกอบรมวิชารบให้แก่เยาวชนเสียก่อน จึงวางระเบียบฝึกอบรมวิชาทหารขึ้น (Kangsadan 1935: 1 - 2)

ต่อจากนั้นกระทรวงกลาโหมได้เริ่มโฆษณาเพื่อสร้างความนิยมฝึกยุวชนทหารขึ้น โดยการจัดให้มีการชุมนุมยุวชนทหารทั่วราชอาณาจักรขึ้นในกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2478 และการฝึกอบรมเมื่อดำเนินผ่านมาถึง พ.ศ. 2481 กระทรวงกลาโหมจึงจัดตั้งกรมยุวชนทหารบกขึ้น กับยกฐานะหน่วยฝึกยุวชนขึ้นเป็นกองยุวชนทหาร ต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติขอพระราชทานอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่รัชกาลที่ 8 ขึ้นดำรงตำแหน่งองค์อุปถัมภ์ยุวชนทหารเมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2483

กองยุวชนทหารในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของหน่วยราชการ ร่วมกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ของภาครัฐบาลและภาคประชาชน เช่น เข้าร่วมเดินขบวนสวนสนามเนื่องในการส่งทหารไปรบในกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศส เข้าร่วมเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนร่วมกับขบวนของนักเรียน ลูกเสือ ข้าราชการและประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ เข้าร่วมปฏิบัติการช่วยเหลือผู้บาดเจ็บล้มตายเมื่อเกิดเหตุการณ์สงครามชายแดนในกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศส และมีชื่อเสียงได้รับการสดุดีจากการร่วมปฏิบัติการรบร่วมกับทหารและประชาชน ต่อสู้กับกองทหารญี่ปุ่นที่ยกพลขึ้นบกในหลายบริเวณทางภาคใต้ของประเทศไทยเมื่อเกิดสงครามครั้งที่ 2 ขึ้นในภูมิภาคแปซิฟิกและกองทัพญี่ปุ่นรุกเข้าประเทศไทยตามที่ทราบโดยทั่วไป

กิจการยุวชนทหารที่อธิบายมาเป็นลำดับนั้น แสดงให้เห็นว่ามีจุดเริ่มจากรัฐบาลประเมินว่าสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าจะลุกลามเข้ามายังประเทศไทยอย่างแน่นอน การจัดตั้งกองยุวชนทหารเริ่มมีตั้งแต่ใน พ.ศ. 2477 มีแกนกำเนิดเกี่ยวด้วยความคิดและความคาดหมายต่อสงครามโลกครั้งที่ 2 มิใช่โดยลัทธิทหารนิยมสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังปรากฏในการวิเคราะห์อธิบายในงานวิชาการหลายเรื่อง

3.5 การป้องกันภัยทางอากาศ

การเตรียมการเพื่อป้องกันภัยทางอากาศเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่สันนิษฐานว่า สืบเนื่องจากการเตรียมการป้องกันประเทศชาติที่กระทรวงกลาโหมทำหน้าที่เป็น

หน่วยงานรับผิดชอบดำเนินการ และขอให้กระทรวงฝ่ายพลเรือนต่าง ๆ เป็นผู้ช่วยตามลักษณะงานในหน้าที่ของตนเมื่อหน่วยราชการทหารจะร้องขอให้ช่วยเหลือ

จากหลักฐานที่ปรากฏ การริเริ่มเตรียมการป้องกันภัยทางอากาศของหน่วยราชการพลเรือนในเดือนกันยายน พ.ศ. 2477 จากการจัดเรี่ยไรเงินของคณะข้าราชการพลเรือนเพื่อสมทบทุนช่วยป้องกันภัยทางอากาศยามสงครามขึ้นก่อน (National Archives of Thailand, Ministry of Education ศธ.0701.28/2 1934) ซึ่งในช่วงเวลานั้นกระทรวงกลาโหมกำลังดำเนินการเพื่อจัดตั้งกรมป้องกันต่อสู้อากาศยานขึ้นโดยใช้วิธีขยายกำลังกองพันทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยานซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2476 จำนวน 5 กองพัน และตั้งขึ้นเป็นกรมป้องกันต่อสู้อากาศยานเสร็จสิ้นเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2477 เพื่อทำหน้าที่อำนวยการป้องกันทางอากาศแก่หน่วยราชการและประชาชนทั่วไป

ทางภาคประชาชนเองก็มีการจัดเรี่ยไรเพื่อสมทบทุนการป้องกันภัยทางอากาศ เพื่อสมทบทุนจัดซื้อปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน ไฟฉายและเครื่องฟังเสียง เพื่อใช้ในราชการของกรมป้องกันต่อสู้อากาศยาน รวมทั้งในภาคราชการมีกิจกรรมที่ดำเนินการในหลายส่วนราชการเพื่อจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่วิธีป้องกันภัยทางอากาศ อาทิ หนังสือป้องกันภัยทางอากาศ วิธีปฏิบัติการจำกัดแสงไฟออกตามความในคำชี้แจงแนะนำฉบับที่ 1 เรื่อง การควบคุมแสงไฟและจราจร ของกระทรวงกลาโหม, หนังสือป้องกันภัยทางอากาศ คำแนะนำเรื่องการป้องกัน ไอพิษ ของกรมโฆษณาการ หนังสือหลักการและแผนผังการจัดการป้องกันภัยทางอากาศโดยทั่วไป หนังสือคำแถลงการณ์ และข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับการป้องกันภัยทางอากาศ ของกองอำนวยการป้องกันภัยทางอากาศ แห่งราชอาณาจักร เป็นต้น เพื่อแจกจ่ายให้แก่หน่วยงานและประชาชนทั่วประเทศ (National Archives of Thailand, Ministry of Foreign Affairs กต.94.1/32 1938)

การดำเนินการทางกระทรวงกลาโหมจึงเกี่ยวกับเรื่องการโฆษณาเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนรู้จักลักษณะภัยที่จะเกิดขึ้นจากอากาศยาน ความเสียหายและวิธีเผชิญเหตุการณ์จากการทิ้งระเบิด ระเบิดเพลิง และระเบิดก๊าซพิษ ซึ่งจะถูกทิ้งจากเครื่องบินลงสู่เป้าหมายได้ทั่วไป อีกทั้งเผยแพร่ความรู้และวิธีป้องกันภัยทางอากาศ

ทางวิทยุกระจายเสียง จัดการประชุมเพื่อแนะนำวิธีป้องกันภัยทางอากาศ การพรางแสงไฟ การสร้างหลุมหลบภัย และจัดการซ้อมป้องกันภัยทางอากาศขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ต่อมาวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2482 กระทรวงกลาโหมได้เสนอร่างพระราชบัญญัติป้องกันภัยทางอากาศขึ้นซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เพื่อป้องกันการรุกราน อาทิ การวางโครงข่ายป้องกันอากาศยาน การพรางเมืองและตำบลที่สำคัญ ๆ การดับแสงไฟ ในเวลากลางคืน เป็นต้น

2. เพื่อต่อสู้การรุกรานทางอากาศ อาทิ การต่อสู้ด้วยเครื่องบินขับไล่และการต่อสู้ด้วยปืนต่อสู้อากาศยานและไฟฉาย และ

3. เพื่อการบรรเทาภัยทางอากาศโดยการดับเพลิง การล้างไอพิษ การปฐมพยาบาลการรักษาพยาบาลคนที่ถูกไอพิษ การบรรเทาทุกข์และการบูรณะสิ่งปรักหักพังจากการโจมตีทางอากาศ

คณะรัฐมนตรีเสนอร่างกฎหมายต่อสภาผู้แทนราษฎร ได้รับอนุมัติและมีผลบังคับใช้วันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2482 เพียงไม่กี่วันหลังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรป

พระราชบัญญัติป้องกันภัยทางอากาศ พ.ศ. 2482 กำหนดให้มีองค์กรสำคัญ 2 องค์กร คือกองอำนวยการป้องกันภัยทางอากาศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมเป็นผู้แต่งตั้งผู้อำนวยการป้องกันภัยทางอากาศแห่งราชอาณาจักรขึ้นเป็นผู้ดำเนินการกับ องค์กรสันนิบาตช่วยป้องกันและบรรเทาภัยทางอากาศ เป็นองค์กรการกุศลภายใต้การควบคุมของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

องค์กรทั้ง 2 มีบทบาทสำคัญทั้งในกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศสและในสงครามมหาเอเชียบูรพา จนกระทั่งสงครามสิ้นสุด และเป็นกระบวนการที่มีที่มาขึ้นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างเห็นได้ชัด

3.6 การสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงเพื่อเตรียมการป้องกันประเทศ

วิทยุกระจายเสียงเป็นช่องทางสำคัญให้รัฐบาลสื่อสารให้ประชาชนรับรู้และเตรียมตัวเข้าสู่สงครามโดยตรง สันนิษฐานว่าน่าจะริเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2477 เนื่องจากเกี่ยวเนื่องกับการเผยแพร่วิธีป้องกันภัยทางอากาศมีขึ้นในทางวิทยุกระจายเสียงด้วย

ต่อมาใน พ.ศ. 2479 มีการเผยแพร่ความคาดหมายของรัฐบาลว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเกิดขึ้นและจะลุกลามเข้ามายังประเทศไทยทางวิทยุกระจายเสียงอย่าง

ชัดเจนจากการแสดงปาฐกถาของนายพันเอก หลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม บรรยายทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2479 อธิบายรัฐประศาสโนบายทางทหารของประเทศมหาอำนาจว่า

> *"**รัฐประศาสโนบายทางทหารนั้น...ทำไมเราจึงต้องเร่งบำรุงกำลังกันโดยด่วน อาจสันนิษฐาน ว่าเพราะเวลานี้ชาติต่าง ๆ มีท่าทางจะรบกันขึ้น เพราะปรากฏแล้วว่าได้แบ่งกันเป็น 2 พวก**คือ เยอรมัน อิตาลี ญี่ปุ่นพวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งมีฝรั่งเศส รัสเซีย อังกฤษ (ยังไม่แน่นัก) **เมื่อทางยุโรปเริ่มลงมือกันแล้ว ญี่ปุ่นอาจเข้ายึดฮ่องกง สิงคโปร์ด้วยเหตุนี้ก็ได้** อังกฤษจึงทุ่มเทเงินทองบำรุงการป้องกันสิงคโปร์ และในการเข้ายึดสิงคโปร์นั้น ถ้าเข้าทางสิงคโปร์ก็เป็นการเข้าตีตรงหน้าอาจเสียกำลังมาก ญี่ปุ่นอาจเข้ามายึดเมืองไทยก่อนแล้วรุกลงไปทางใต้เข้าตีทางหลังฐานทัพที่สิงคโปร์ ซึ่งอาจสำเร็จโดยง่าย...นี่ก็แสดงให้เห็นว่า ถ้าเราไม่มีกำลังทหารเพียงพอจะรักษาความเป็นกลางแล้วย่อมเป็นช่องทางให้ชาติอื่นรบกันง่ายขึ้น และทั้งตัวเองก็จะป่นทั้งขึ้นทั้งล่อง..."*
>
> *(Navicasart 1937: ก - ถ)*

คำปาฐกถานี้เป็นหลักฐานให้เห็นว่า ภาครัฐคาดการณ์ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่จะเกิดขึ้นจะเกิดขึ้นโดยชาติใด และจะเกิดขึ้นต่อประเทศไทยอย่างแน่นอน จึงแสดงต่อสาธารณชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างชัดเจน

หลังจากการแสดงปาฐกถาครั้งนี้ ทางราชการทหารได้ใช้ช่องทางการบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงรายงานสถานการณ์สงครามเป็นช่องทางประจำ จนกระทั่งวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2483 อันเป็นวันที่ฝ่ายอินโดจีนฝรั่งเศสล่วงล้ำพรมแดนเข้ามาหลายจุด แล้วเครื่องบินฝรั่งเศสเข้ามาทิ้งระเบิดเมืองนครพนมในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2483 ทั้งสองฝ่ายต่างก็ใช้วิทยุกระจายเสียงโต้ตอบกันในช่วงเวลาดังกล่าว

หลังหยุดการรบกับอินโดจีนฝรั่งเศส การบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงเพื่อให้ประชาชนทั่วไปรับรู้ข่าวสารและสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 คงดำเนินต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ต้น พ.ศ. 2484 สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 มีความคับขันมากขึ้น นาวาโท ชลี สินธุโสภณ เผยแพร่ทัศนะทหารเรือทางวิทยุกระจายเสียง วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2484 เตือนให้ประชาชนเตรียมตัวรับมือกับเหตุการณ์สงครามที่กำลังจะลุกลามเข้ามายังประเทศไทยด้วยการเตรียมตัวทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเหตุการณ์ของโลกในขณะนั้นเป็นปัจจัยบังคับให้ประเทศไทยต้องเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 และอธิบายว่าเป็นความจำเป็นที่แม้เราไม่ปรารถนาจะใช้กำลังทหารหรือทำสงครามกับประเทศใดก็ตาม แต่ในบางเหตุการณ์เราก็ต้องถูกเหตุการณ์ของโลกหรือด้วยเรื่องที่เกี่ยวกับความปลอดภัยของประเทศบังคับให้เราต้องทำสงครามด้วย

เมื่อถึงเดือนตุลาคม - เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2484 จึงเริ่มปรากฏรายการสนทนานายมั่น - นายคง ยืนยันจุดยืนของไทยในการรักษาความเป็นกลาง กับการเตือนให้ประชาชนเตรียมตัวทางเศรษฐกิจเพื่อเผชิญกับเหตุการณ์สงครามที่จะลุกลามเข้ามายังประเทศไทยในต้นเดือนธันวาคม ต่อจากนั้นจึงเริ่มย้ำถึงสถานการณ์สงครามที่คับขันจวนเจียนจะลุกลามเข้ามาถึงประเทศไทยมากขึ้น

จากนั้นไม่นานกองทหารญี่ปุ่นก็บุกรุกเข้ามายังประเทศไทยพร้อม ๆ หลายจุด พร้อมกับบุกเข้าโจมตีฐานทัพของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาทั่วมหาสมุทรแปซิฟิก

เรื่องราวที่เกิดขึ้นด้วยการบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงนับแต่ พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา จนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 ลุกลามเข้ามาในประเทศไทยจริงด้วยการบุกรุกประเทศไทยของกองทัพญี่ปุ่น จึงมีเหตุผลมากกว่าที่จะวิเคราะห์อธิบายว่าเป็นลักษณะการใช้นโยบายชาตินิยมแบบลัทธิเชื่อผู้นำเช่นที่เคยวิเคราะห์อธิบายในงานวิชาการมาก่อน

บทสรุป

จากการขยายกรอบเวลาในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ย้อนไปศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ก่อนในช่วงทศวรรษที่ 2470 และการให้ความหมายของคำว่า “สงคราม” ในมิติที่มากกว่าการสู้รบโดยกำลังทหาร ทำให้พบหลักฐานชั้นต้นใหม่ ๆ รวมถึงหลักฐานชั้นต้นอื่น ๆ ที่เกี่ยวโยงถึง มาร่วมกันวิเคราะห์ได้กว้างและรอบด้านขึ้น สามารถทบทวนคำอธิบายกระแสหลักที่กำหนดหมุดหมายเวลาตายตัวว่า ประเทศไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2482 หรือ พ.ศ. 2484

หลักฐานชั้นต้นต่าง ๆ ที่ได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างมีกระบวนการที่เป็นระบบคือ ตั้งแต่ รับรู้ การคาดการณ์ การเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ จนถึงการเข้าร่วมสงครามโดยการประกาศรักษาความเป็นกลาง และที่สุดคือการประกาศสงครามและใช้กำลังทหารเข้าร่วมรบ ซึ่งในบทความนี้ได้แสดงหลักฐานที่ชี้ชัดว่า สังคมไทยทั้งภาครัฐบาลและภาคประชาชนล้วo มี 1. การรับรู้ 2. ความคิดเห็น มีความเชื่อและคาดหมายเช่นเดียวกันว่าจะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น และสงครามนั้นจะลุกลามเข้ามาภายในประเทศ จึงเกิด 3. การเตรียมการรับมือกับสงครามที่จะเกิดขึ้นในประเทศไทยด้วยกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งได้หยิบยกมาวิเคราะห์ให้เห็น 6 เรื่อง ได้แก่ การเตรียมการป้องกันประเทศทางกระทรวงการต่างประเทศ การบริจาคเงินบำรุงราชการทหาร โครงการบำรุงกำลังทางเรือ พ.ศ. 2477 กิจการยุวชนทหาร การป้องกันภัยทางอากาศ และการสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงเพื่อเตรียมการป้องกันประเทศ

เมื่อเกิดสงครามตามที่คาดหมายไว้จริง ไม่ว่าจะเป็นสงครามชายแดนในกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศส เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2483 ซึ่งเกิดขึ้นก่อน หรือสงครามมหาเอเชียบูรพาเมื่อกองทหารญี่ปุ่นยกกำลังบุกรุกประเทศไทยในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ผู้คนในสังคมไทยโดยรวมสามารถปฏิบัติตามที่เตรียมการไว้ โดยมิได้แตกตื่นโกลาหล หากแต่แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นร่วมกันต่อสู้กับฝ่ายศัตรูตามกระบวนการต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ ตลอดจนปรับเปลี่ยนวิธีการได้เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งภาวะสงครามสิ้นสุดลง

การคาดการณ์ถึงสงครามและการเตรียมรับมือกับสงครามดังกล่าวนี้ จึงพอจะทวนกระแสคำอธิบายทางวิชาการประวัติศาสตร์ที่เคยวิเคราะห์ไว้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2520 ว่า ประเทศไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรป หรือผลจากการเปิดฉากสงครามมหาเอเชียบูรพาของประเทศญี่ปุ่น

References

Amweo, T. (1978). *บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2487)* [The role of field marshal Pibul Songgram in Thai politics (A.D. 1932 - 1944)]. (Master's thesis, Chulalongkorn University).

Boonphibal, D. (1977). *บทบาทของไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2* [The Role of Thailand during the Second World War]. (Master's thesis, Chulalongkorn University).

British Anxiety over Russo - Japanese Tension. (1934, August 15). *Malaya Tribune, 11*. Retrieved January 31, 2024, from https://eresources.nlb.gov.sg/newspaper.

Charoenphan, N. (1934). วิจารณ์หนังสือทหารเรือของชาติ [The Navy of our nation Book's Review]. *Navicasart Journal,* 17(3), 519.

Charoenvattananukul, P. (2023). *สงครามสถานภาพ: เยอรมนี ญี่ปุ่น และไทย กับการเถลิงอำนาจในการเมืองระหว่างประเทศ* [War of Status: Germany, Japan, & Thailand and the Ascension to the Power in the International Politics]. Bangkok: Sayam.

Chirasawadi, U. (1974). *สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง* [The political, economic and social conditions of Thailand during the Second World War]. (Master's thesis, Chulalongkorn University).

Department of Naval Education, กรมสารบรรณทหารเรือ [Department of Naval Records (1) สบ.ทร.9.11/17. (1932). *เงินบำรุงราชการทหารเรือ* [Supporting Navy Fund].

Department of Naval Education, กรมสารบรรณทหารเรือ [Department of Naval Records (1) สบ.ทร.9.11/222. (1934). *กรรมการช่วยเหลือภัตตาคารห้อยเทียนเหลามีงานเก็บเงินบำรุงราชการทหาร* [Charity of Hoi Thien Lau restaurant's committee Supporting Military Fund].

Department of Naval Education, กรมสารบรรณทหารเรือ [Department of Naval Records (1) สบ.ทร.9.11/142. (1939). *ห้ามมิให้ทางราชการรับรู้หรือเกี่ยวข้องในการที่มีบุคคลหรือคณะใด แสดงความจำนงหาเงินบำรุงราชการทหารโดยวิธีต่าง ๆ* [Government's body Guideline for Military fund campaign].

Great Britain, United States and their navies. (1934, March 7). *The Straits Times*, *1 1* . Retrived January 31, 2024, from https://eresources.nlb.gov.sg/newspaper.

Japan: Mistress of the Pacific?. (1933, May 2). *The Straits Times, 6.* Retrived January 31, 2024, from https://eresources.nlb.gov.sg/newspaper.

Khantiworaphongse, S. (1977). *ประเทศไทยกับปัญหาอินโดจีนของฝรั่งเศส ค.ศ.1937 - 1947* (2480 - 2490) [Thailand and the French Indochina question 1937 - 1957]. (Master's thesis, Chulalongkorn University).

Kwangtan, B. (1933, January 2). โลกกำลังบ่ายหน้าไปทางไหน [Which way is the world heading?]. *Prachachat*, 5.

Murashima, E. (2006). The Commemorative Character of Thai Historiography: The 1942 - 1943 Thai Military Campaign in the Shan States Depicted as a Story of National Salvation and the Restoration of Thai Independence. *Modern Asian Studies,* 40(04), 1055 - 1058.

National Archives of Thailand, กระทรวงการต่างประเทศ [Ministry of Foreign Affairs] กต.94.1/32. (1938). *การซ้อมป้องกันภัยทางอากาศในวันที่ 1 พ.ย. 2481* [Air Defense Practices on Nov.1, 1938].

National Archives of Thailand, กระทรวงการต่างประเทศ [Ministry of Foreign Affairs] (2) กต.2.1/46. (1934). *การเตรียมพร้อมป้องกันประเทศชาติ* [Preparation for national defense].

National Archives of Thailand, กระทรวงการต่างประเทศ [Ministry of Foreign Affairs] (2) กต.2.1.4/2. (1934). *กระทรวงกลาโหมเสนอการประชุมเตรียมพร้อมเพื่อป้องกันชาติ* [The meeting proposal of Ministry of Defense for country defend].

National Archives of Thailand, กระทรวงมหาดไทย [Ministry of Interior] มท.0201.1.1/567. (1937). *นายเฉลียว วีระเดช เสนอความเห็นบางประการเกี่ยวกับสถานการณ์ของจังหวัดไทรบุรี* [Comment of Mr. Cheleaw Weradach on the situation of Kedah].

National Archives of Thailand, กระทรวงมหาดไทย [Ministry of Interior] มท.0201.1.1/987. (1938). นายเจริญ วิชัยวัตน แจ้งความเคลื่อนไหวบริษัท ไซมิสติน ไมน์ [Observations of Mr. Charoen Vichaiwat to the Siamese Tin Mine Company].

National Archives of Thailand, กระทรวงศึกษาธิการ [Ministry of Education] ศธ.0701.28/2. (1934). *สมทบทุนช่วยป้องกันภัยทางอากาศในยามสงคราม* [The Donation contribute to Air Defense Fund].

National Archives of Thailand, จดหมายเหตุรวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ [Archives collected from various sources] กจช (อ) 17/1. (1927). *คำบรรยายเรื่องความเป็นไปในอนาคตของประเทศญี่ปุ่น โดย นายโยวันนี กาเอตาโน ศาสตราจารย์ประจำกรมเสนาธิการทหารบก ณ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2470* [Descriptive on Japan's future situation by Mr. Giovani Kaetano, Professor of Command and General Staff College on August 13, 1927].

National Archives of Thailand, สำนักนายกรัฐมนตรี [Office of the Prime Minister] สร.0201.35/1. (1938). เรื่องขวัญของ ประชาชนภาคอีสานเกี่ยวกับการที่ไทยจะทำสงครามกับอินโดจีน [Worried of Eastern Thailand peoples on the battle with the French Indo - China].

National Archives of Thailand, สำนักนายกรัฐมนตรี [Office of the Prime Minister] (2) สร.0201.86/32. (1934). *รายงานอัครราชทูตสยามกรุงวอชิงตัน (ตอน 1)* [Report of the Ambassador of Siam in Washington (part I)].

National Archives of Thailand, เอกสารส่วนบุคคล [Individual Documents] สบ.2.47/56. (1926). *บันทึกจัดการกองทัพเรือสยามของพระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ* [The Royal Siamese Navy Management Proposal of Phraya Ratchawang San, the Chief of Naval Staff].

Navy news. (1933). *Navicasart Journal*, 17(3), 698.

Ngamkhachonkunkit, S. (1992). *ตำนานใหม่ของขบวนการเสรีไทย: เรื่องราวของการต่อสู้เพื่อเอกราชและประชาธิปไตยอย่างแท้จริง* [The New legend of The Seri Thai Movement: the struggle for truly independence and democratic]. Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.

Numnonda, T. (2001). *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2* [Thailand during the Second World War]. Bangkok: Saithran.

Public administration and military policy. (1937). *Navicasart Journal,* 20(4), ก - ถ.

Requesting more modern airplanes for our air force. (1934, September 4). *Prachachat*, 8.

Sukkasem, T. (1979). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482 - 2488)* [Thailand and Japan relation during the Second World War (1939 - 1945)]. (Master's thesis, Srinakharinwirot University).

Suwannathat - Pian, K. (1989). *นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม พ.ศ. 2481 - 2487* [Foreign Policy of Pibul Songgram Government B.E. 2481 - 2487]. Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University.

The cremation Book of Mr. Thongcheur Kangsadan. (1935). Bangkok: The military printing Office.

The future war has already occurred. How can Siam survive?. (1934, October 21). *Siam Rasadar*, 7.

The navy of our nation. (1933). *Navicasart Journal*, 17(1), 7 - 47.

The Secretariat of the Cabinet, รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี [Minutes of Cabinet Meeting] March 27. (1933). *5. นายมันดีขอให้รัฐบาลแถลงเรื่องสยามจะขุดคลองที่คอคอดกระ* [5. Mr. Mundie asked the government to make a statement regarding Siam's plans to build a canal at the Kra Isthmus].

The Secretariat of the Cabinet, รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี [Minutes of Cabinet Meeting] March 6. (1934). *2. การสงครามตะวันออก* [2. Situation of War in the Far East].

The Secretariat of the Cabinet, รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี [Minutes of Cabinet Meeting] March 30. (1934). *7. การซื้อเรือรบและอาวุธใหม่* [7. Purchasing new battleship and weapon].

The Secretariat of the Cabinet, รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี [Minutes of Cabinet Meeting] May 8. (1934). *12. การเตรียมป้องกันประเทศชาติ* [12. Preparation for National Defense].

The Secretariat of the Cabinet, รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี [Minutes of Cabinet Meeting] September 25. (1935). *2. กระทรวงกลาโหมจะขอให้ตราพระราชบัญญัติให้ยุวชนฝึกวิชาทหาร* [2. The Ministry of Defense will request that a law be enacted to allow Youth to train in military subjects].

The Secretariat of the Cabinet, รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี [Minutes of Cabinet Meeting] November 29. (1935). *15. รายงานอัครราชทูตสยาม ณ กรุงโตกิโอ เกี่ยวกับนโยบายของประเทศญี่ปุ่นในประเทศจีนภาคเหนือ* [15. Report of the Ambassador of Siam in Tokyo on Japan's policy in Northern China].

The Secretariat of the Cabinet, รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี [Minutes of Cabinet Meeting] May 12. (1937). *27. หนังสือพิมพ์ลงข่าวเป็นปฏิปักษ์ต่อต่างประเทศ* [27. Newspapers published hostile news about foreign countries].

Why Japan left League of Nations. (1933, March 30). *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser, 3*. Retrived January 31, 2024, from https:// eresources.nlb.gov.sg/newspaper.